

FORSVARETS BYGNINGS- OG ETABLISSEMENTSTJENESTE

FORSVAR FOR NATUREN

OKSBØL SKYDE- OG ØVELSESTERRÆN

EVALUERING AF DRIFTS- OG PLEJEPLAN **1993-2007**

Titel	Evaluering af driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn 1993-2007	Fotos	Hvor ikke andet er angivet: Michael Sand og Dansk Jagtakademi
Udgivelse	Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste	Layout og produktion	BUCHS AS
Udarbejdelse	Dansk Jagtakademi, biolog Niels Kanstrup	ISBN	978-87-92898-16-6
Kvalitetssikring	Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste, skovrider Ole Noe	Internetversion	Tillægget kan findes i elektronisk format på www.forsvaret.dk/fbe
Godkendelse	Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste, chef for Miljø- og Energiafdelingen Boie Skov Frederiksen	 	

INDHOLD

1. RESUMÉ	6
2. INDLEDNING	8
3. OPFYLDELSE AF HANDLINGSPLANEN FRA 1993	10
3.1. Hovedretningslinjer for terrænets benyttelse	10
3.2. Inddeling i tre kategorier	10
4. KONKLUSION PÅ INDSATSEN	42
4.1. Pleje af åbne arealer	42
4.2. Pleje af vådområder	43
4.3. Foryngelse og fjernelse af hegn	43
4.4. Fjernelse af bygninger	43
4.5. Fritlægning af bronzealderkysten	43
4.6. Gennemførelse af skovplan	43
5. INDSATSENS BETYDNING	44
5.1. Lysåbne naturtyper	44
5.2. Karakteristiske arter	45
5.3. Vildtpleje	46
5.4. Vandhuller	47

1. RESUMÉ

I 1991 indgik Miljøministeriet og Forsvarsministeriet en aftale om driftsplanlægningen på Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn. Den færdige driftsplan gældende for perioden 1993-2007 blev underskrevet den 31. oktober 1994. Før planens udløb i 2007 igangsatte Skov- og Naturstyrelsen en proces indeholdende udkast til en evaluering af implementeringen af driftsplanen. Nærværende notat udgør en sådan evaluering. Den er foretaget af Forsvaret på basis af Skov- og Naturstyrelsens forarbejde. Den følger således driftsplanens periode fra 1993-2007 og er ikke fremskrevet til tidspunktet for iværksættelse af den ny drifts- og plejeplan i 2012. Med hensyn til en præcis gennemgang af status pr. 2012 henvises derfor til denne plan.

Evalueringen gennemgår først og fremmest opfyldelsen af handlingsplanens enkelte elementer. Hertil kommer en mere summarisk oversigt over hvad der er gennemført og hvad der ikke er gennemført. Endelig gives en vurdering af indsatsens betydning for karakteristiske naturtyper og arter.

Sammenfattende kan det konkluderes, at en meget væsentlig del af de planlagte drifts- og plejetiltag er gennemført siden planens iværksættelse.

Et vigtigt element er inddelingen i brugskategorierne, som har været en væsentlig del af driftsplanens generelle virkemiddel. Den har været velfungerende og i det store hele blevet overholdt.

Pleje af hede- og overdrevsarealer i form af rydning og afbrænding er gennemført løbende, og en ekstraordinær indsats igennem et særligt EU-medfinansieret klithedeprojekt i perioden 2003-06 har sikret de mest plejekrævende arealer. Bortforpagtede enge og slettearealer er blevet afgræsset eller høstet efter planen, under de nye vilkår om undladelse af brug af gødning m.v. Generelt er de planlagte plejetiltag på de åbne arealer således gennemført i stort omfang.

En væsentlig del af plejeforskrifterne for vådområderne er gennemført. Der er således foretaget vandstands-hævning af i 6 delområder, men der mangler fortsat sikring af bedre hydrologi i en række områder fx Grærup Langsø. Mange vådområder plejes i form af kreaturgræsning, men nogle er under tilgroning i pilekrat og under påvirkning af atmosfærisk nedfald af næringsstoffer, som ændrer søernes sarte balance og bundvegetationens artssammensætning.

Planen for drift af skovene på terrænet er i store træk gennemført. Kun omkring halvdelen af de planlagte fornyelser eller fjernelse af udtjente levende hegn er gennemført. Her forestår derfor fortsat en opgave. Næsten alle de planlagte nedrivninger af udtjente bygninger er gennemført.

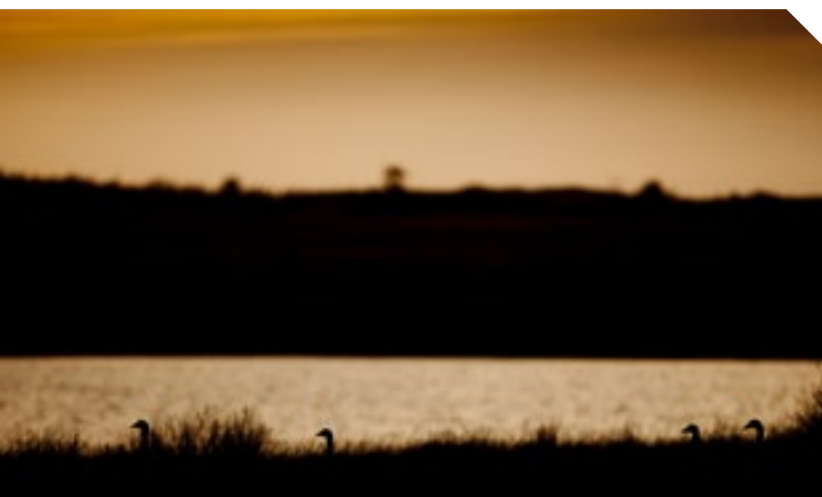

2. INDLEDNING

I 1974 publicerede Forsvarsministeriets Naturfredningsudvalg betænkningen "Forsvarets arealer - en beretning fra forsvarsministeriets naturfredningsudvalg" vedrørende Forsvarets arealer, også betegnet "Den Gule Betænkning". Her blev det konkluderet, at det for at opnå en tilfredsstillende løsning for Forsvarets uddannelsesaktiviteter og de rekreative og naturvidenskabelige interesser i Oksbølområdet skønnedes mest hensigtsmæssigt, at det samlede, statsejede areal i dette område blev vurderet ud fra en helhedsbetragtning, således at brugerinteresser og naturfredningsmæssige hensyn hver for sig kunne tilgodeses i passende grad. Den Gule Betænkning foreslog, at Forsvarets område i sin helhed blev underlagt en generel landskabsfredning under respekt af dets militære udnyttelse. Den pegede specielt på, at de biologisk set mest værdifulde områder, dvs. først og fremmest de våde arealer, skulle beskyttes i videst muligt omfang og vandstanden søges holdt på det daværende niveau. Herudover nævntes en række områder, som ønskedes særligt beskyttet eller plejet, nemlig "bronzealderkysten", en række hedeområder samt Kløvbakke.

Omtrent samtidig med, at Den Gule Betænkning blev udgivet, påbegyndtes den ordinære driftsplanlægning på Oxbøl Statsskovdistrikt. Det stod fra starten klart, at relationerne imellem Forsvaret og klitvæsenet i områderne omkring Oksbøl og Nymindesø var så væsentlige, at koordinering og ikke mindst en afklaring af Forsvarets adgang til at udnytte klitplantagerne var påkrævet. Det aftaltes derfor mellem Miljøministeriet (Skovstyrelsen), Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen, at der samtidigt skulle udarbejdes forslag til en driftsplan for øvelsesterrænet. Et udkast til driftsplanen forelå i 1975 (endeligt renskrevet i oktober 1978). Planen blev til ved et samarbejde mellem Skovreguleringen (under Skovstyrelsen) og Kommandantskabet i Oksbøllejren, Forsvarets Bygningstjeneste, Fredningsplanudvalgets sekretariat samt Oxbøl Statsskovdistrikt. Den blev imidlertid ikke på noget tidspunkt officielt godkendt af Forsvarsministeriet eller Forsvarskommandoen. Alligevel fungerede den i perioden fra 1975 til 1993 som et groft styringsinstrument lokalt, særligt for samarbejdet om gennemførelse af pleje og naturbeskyttelse inden for Forsvarets arealer, for brandbekæmpelse, sandflugtsdæmpning, beskyttelse af lyngarealer og vildt- og revirpleje samt bestemmelserne vedrørende Forsvarets benyttelse af statsskovdistriktets arealer.

I forbindelse med en forestående revision af driftsplanen for Oxbøl Statsskovdistrikt henvendte Skov- og Naturstyrelsen sig på foranledning af skovdistriktet i begyndelsen af 1988 til Kommandantskabet i Oksbøllejren med henblik på at få iværksat en revision af driftsplanen for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn fra 1975. Gennem drøftelser mellem Skov- og Naturstyrelsen og Ribe Amtsråd, Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet samt Naturfredningsrådet opnåedes der før planarbejdets igangsættelse enighed om at indstille den hidtidige forberedelse af en fredning, mod at

Aftenstemning ved Grærup Langsø.

der i stedet blev udarbejdet en driftsplan for terrænet, der skulle rumme en afvejning af de beskyttelses- og benyttelsesmæssige interesser. Ligesom en fredning skulle planen indeholde retningslinjer for den fremtidige benyttelse af terrænet og for beskyttelse af dets naturmæssige værdier. Den formelle aftale mellem Miljøministeriet (Skov- og Naturstyrelsen) og Forsvarsministeriet (Forsvarets Bygningstjeneste) vedrørende driftsplanlægningen blev indgået i 1991. Den færdige driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn 1993-2007 blev underskrevet den 31. oktober 1994.

Umiddelbart før planens udløb i 2007 iværksatte Skov- og Naturstyrelsen en revisionsproces. I 2010 aftaltes en overdragelsesforretning af det foreliggende materiale med henblik på, at Forsvaret vil udarbejde og gennemføre en ny drifts- og plejeplan gældende perioden 2012-2026. I denne sammenhæng ønsker Forsvaret at publicere en særskilt evaluering af indsatsen, dels som dokumentation og dels om grundlag for den ny planlægning. Nærværende notat udgør en sådan evaluering. Den er foretaget af Forsvaret på basis af et grundigt

forarbejde foretaget af Skov- og Naturstyrelsen i 2006. Den følger således driftsplanens periode fra 1993-2007 og er ikke fremskrevet til tidspunktet for iværksættelse af den ny drifts- og plejeplan i 2012. "Status" i evalueringen er derfor som grundregel status pr. 2007. Med hensyn til den præcise drifts- og plejestatus pr. 2011, henvises til den ny drifts- og plejeplan.

Forsvaret arbejder p.t. på udvikling af en procedure og et paradigme for evaluering af drifts- og plejeplaner. I nærværende tilfælde vil evalueringen af ressourcehensyn dog følge det oplæg og den struktur, som Skov- og Naturstyrelsen har fremlagt i forbindelse med revisionsarbejdet i 2006. Evalueringen er her opbygget efter følgende hovedpunkter:

- Opfyldelse af handlingsplanen fra 1993.
- Konklusion på indsatsen.
- Indsatsens betydning for karakteristiske naturtyper og arter.

Indenfor disse hovedafsnit gennemgås en række mere detaljerede emner, og der er for hvert af disse emner givet en status for gennemførelsen.

3. OPFYLDELSE AF HANDLINGSPLANEN FRA 1993

I driftsplanen for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn 1993-2007 er der i kapitel 14 opstillet hovedretningslinjer for terrænets benyttelse, inddeling af terrænet i tre kategorier samt formål og retningslinjer for hver af de tre kategorier. Under hver kategori er der herefter opstillet konkrete handlingsplaner for de enkelte områder, som skal gennemføres i løbet af planperioden.

I det følgende er hovedretningslinjer, formål og retningslinjer for hver kategori samt konkrete handlingsplaner gennemgået.

3.1. Hovedretningslinjer for terrænets benyttelse

Planen bygger på en forudsætning om, at Forsvarets aktivitetsniveau skal kunne fastholdes, og Forsvaret sikres den fornødne bevægelsesfrihed til gennemførelse af

øvelsesaktiviteterne samtidig med, at der tages hensyn til naturværdier og landskabelige værdier, som i perioden vil blive fastholdt eller udbygget, og at rekreative interesser så vidt muligt tilgodeses.

Status: Ovenstående hovedretningslinjer er det lykkedes at forene og gennemføre i den forløbne planperiode.

3.2. Inddeling i tre kategorier

Terrænet er inddelt i tre områdekategorier, I, II og III.

For hver af de tre kategorier gælder dels nogle generelle retningslinjer for benyttelse og beskyttelse, dels særlige retningslinjer for bestemte områder indenfor kategorien.

Kategorierne adskiller sig i store træk ved indholdet af naturmæssige værdier og benyttelsesintensiteten. Inddelingen af terrænet i områdekategorier udtrykker en afvejning mellem Forsvarets brug af området til øvelsesaktiviteter og hensynet til naturbeskyttelsesinteresser. Der er så vidt muligt valgt grænser mellem kategorierne, som falder sammen med tydelige grænser i terrænet. Terrænets inddeling i kategorier i planperioden fremgår af kortskitse Figur 1-1.

Fælles for de tre kategorier er, at det sikres, at der som minimum ikke sker en forringelse af den nuværende naturtilstand. Derimod vil der mange steder som følge af planens retningslinjer for kategorierne ske en forbedring af forholdene.

Status: Den ovennævnte inddeling af terrænet er i planperioden gennemført, og bliver generelt respekteret i

Aktivitetsniveauet på Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn er fastholdt.

Figur 1-1. Kortskitse over Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn. Kategori I er angivet med rød tværskravering. Kategori II med grå skygge. Det øvrige er kategori III.

forbindelse med øvelsesaktivitet. Kategori I-områderne er markeret med pæle og evt. hegn og skiltning i terrænet. Af sikkerhedsmæssige årsager er det dog ikke muligt at foretage afmærkning indenfor nedslagsområdet på Kallesmærsk Hede.

3.2.1. Kategori I

Kategori I udgør i alt 1.416 ha, dvs. knapt en fjerdedel af terrænet. Som kategori I er udpeget meget følsomme områder, der er så værdifulde i naturmæssig henseende, at enhver form for forringelse i tilstanden, også midlertidigt, er uønsket.

Områderne friholdes for øvelsesaktiviteter, bortset fra gennemgående færdsel til fods. Kørsel på eksisterende veje og spor tilladt. Kategori I benyttes kun i det omfang, det med sikkerhed vides ikke, at ville forringe tilstanden. Kategori I omfatter følgende arealer:

- Samtlige fredede arealer: Havsande, indsander på Kallesmærsk Hede, arealer omkring Grærup Langsø, Børsmose Hede, Børsmose og Mosevrå kirker med omgivelser, Kløvbakke samt fredede fortidsminder. Til fredede arealer medregnes endvidere mindestenen med omgivelser på Kallesmærsk Hede.
- En række søer med tilgrænsende moseområder: Fåresø, Langvand-Grovsø bækkenet, Holm Sø, Selager Sø, Sortesø, Hellesø, Råsø samt vådområdet nord for Mosevrå kirke.
- Strandengene ved Mosevrå.
- Enge nord for Grærup Langsø: Klynekær og Nørrekær.

Generelle retningslinjer kategori I

Kørsel, færdsel m.v.: Passage med køretøjer på veje og i etablerede spor kan finde sted. Al anden færdsel med køretøjer undlades. Færdsel til fods kan finde sted, men ikke ophold (hvil, bivuakering). Øvelsesaktiviteter

Vandfuglene er generelt gået frem.

(fx gravning) kan ikke finde sted. Etablering af permanente anlæg eller fast opstilling af terrænpunkter undlades. Etablering af midlertidige anlæg eller midlertidig opstilling af terrænpunkter undlades. Tilplantning undlades. Anden ændring af anvendelsen udover, hvad der er specificeret i planens afsnit om kommende plantiltag, vil ikke finde sted.

Pleje: Hede, klit, overdrev, eng, mose og strandeng opretholdes som sådan ved pleje. Klitter kliddæmpes efter behov.

Afmærkning: Alle kategori I-områder vil blive tydeligt afmærket i terrænet, hvilket af sikkerhedsmæssige årsager dog ikke vil være tilfældet for nedslagsområdet på Kallesmærsk Hede.

Rekreativ benyttelse: Kan kun finde sted i det omfang, det er foreneligt med hensynet til de naturmæssige værdier (samt Forsvarets aktiviteter).

Status: De generelle retningslinjer for kategori I områder er overholdt i planperioden. De beskyttede naturtyper har været plejet. Dette gælder ikke mindst hedeplejen, hvor der i perioden 2003-2006 er gennemført et stort, EU-medfinansieret klithedeprojekt, som bl.a. omfattede rydninger af opvækst ved Børsmose Hede, i Stibjergområdet, Sølager, Grovsø-Langvand-Mosevrå Kirkesøer, samt Kirkebjerg. Herudover er der foretaget løbende hedepleje i form af afbrænding i de tidlige forårsmåneder. Det gælder især Kallesmærsk hede.

Konkrete drifts- og plejetiltag i kategori I

Driftsplanen har haft fokus på en række konkrete plejetiltag på kategori I-arealer, herunder i følgende fredede områder:

Havsande

Det klitfredede Havsande ligger ud mod Vesterhavet i den vestlige del af nedslagsområdet. Udover selve Havsande medregnes strandbredden vest herfor til kategori I. Arealerne plejes som angivet i de overordnede retningslinjer for kategorien. Der er kun få steder behov

for rydning; således bør krattet i afd. 409 litra b fjernes, og der bør sørges for rydning af opvækst i mosen ved Fyrvej.

Status: Ikke gennemført. Rydning af opvækst i mosen ved Fyrvej er vigtig, da floraen er truet af bortskygning. Det lille krat nordpå på heden i afd. 409 b er ikke ryddet.

Det er af stor botanisk betydning, at den artsrige grøn-klitvegetation i Totterne bevares. Derfor bør al slid af terrænet undgås. Det er endvidere af betydning for de ynglende hedeugle, at færdsel i området er begrænset. Status: Gennemført. Der er ikke øvelsesaktivitet i dette område. Publikumsfærdslen er desuden begrænset, og holder sig normalt kun til Fyrvej.

Vandløbet Langslade Rende løber gennem Kallesmærsk Hedes sydvestlige del øst for klitområdet og har sit udløb gennem Havsandeklitterne i nordvest. Langslade Rende er omfattet af vandmiljøplanens overvågningsprogram som referenceområde, hvorfor den skal friholdes for enhver påvirkning.

Status: Langslade Rende er skæmmet af affald, som trænger op i vandløbet fra havet ved højvande og vestenstorm. I øvrigt er vandløbet friholdt for påvirkning i forbindelse med øvelser mv.

Udløbet af Langslade Rende er skæmmet af affald.

Oplagspladserne for hårde mål i Ovnsmunds Sande og Indersande bibeholdes, idet selve pladserne pga. det kuperede terræn visuelt kun påvirker de nærmeste omgivelser, og da placeringen centralt på Kallesmærsk Hede og i nærheden af vejen er hensigtsmæssig for Forsvaret. Færdselen omkring oplagspladserne søges dog indskrænket til bestemte spor, således at sliddet af klitterne begrænses mest muligt.

Området skal fortsat kunne benyttes som nedslagsområde, og opstilling af midlertidige mål og granatnedslag accepteres derfor i de dele af Havsande, der er synlige fra øst, dvs. som ikke er skjult af de store klitter. Vådområder er dog undtaget herfra. Opsætning af målskiver sker fortrinsvis til fods, idet dog kørsel med hjulkøretøjer uden for spor dog undtagelsesvis kan forekomme. Granatnedslag kan herudover forekomme,

Kronvildtet ses dagaktivt ved Grærup Langsø.

også vest for den østligste klitrække, selvom der ikke sigtes herimod, i og med at området ligger inden for fareområdet. Metalskrot m.v. vil jævnlige blive fjernet fra området.

Status: Oplagspladserne findes stadig. Eventuel indskrænkning af spor er uafklaret. Metalskrot m.v. fjernes løbende fra området.

I perioden er planlagt etablering af faste skivedækninger til opstilling af mål for at skåne terrænet for gravning skiftende steder ved midlertidig opstilling af målskiver.

Status: Er gennemført. Der er opstillet faste skivedækninger.

Klitfredede indsander i den sydlige del af Kallesmærsk Hede.

Klitterne vil fortsat blive friholdt for militære aktiviteter og klitdæmpes efter behov.

Status: Er gennemført.

Grærup Langsø-fredningen

Fredningen omfatter, udover selve den 30 ha store sø, mose, eng og tidligere dyrkede marker samt et klit- og hedeterræn vest for søen. Den bemærkelsesværdige "bronzealderkystskrænt", der ses langs vejen mellem Grærup og Børsmose er også omfattet af fredningen. Grærup Langsø med omgivelser er landskabeligt set en af de mest værdifulde og bevaringsværdige lokaliteter indenfor skyde- og øvelsesterrænet. Søen er biologisk set værdifuld, idet der her forekommer flere truede og sjældne plante- og fuglearter. Søens bredder er omgivet af porse- og pilekrat, og en frodig bredvegetation af tagrør, kogleaks og bukkeblad vidner om, at søen er ganske næringsrig.

Regionplanens målsætning som kategori B, dvs. at søen skal indeholde et "naturligt og alsidigt plante- og dyreliv", er, som nævnt tidligere ikke opfyldt.

Status: Målsætningen for søen er fortsat ikke opfyldt.

I forrige århundrede blev vandstanden i Langsø sænket ca. 1½ m ad kunstig vej, og søen udgør derfor i dag kun en tredjedel af den oprindelige sø. Afvandingen har medført en gradvis tilgroning af randarealerne. Søens vandkvalitet er desuden stærkt forringet.

Det menes at søens dårlige vandkvalitet skyldes dræning, og deraf følgende massiv tillædning af okker via Markstrømmen. Indgreb til begrænsning af okkerbelastningen bør derfor prioriteres højt. Der kan eventuelt iværksættes en undersøgelse af okkerproblemet i oplandet. Det er sandsynligt, at en nedbringelse af okkerbelastningen vil ledsages af en nedgang i fosforbelastningen. En realistisk metode til nedbringelse af okkerbelastningen vil være at hæve vandstanden i Grærup Langsø.

Et vandstandshævningsprojekt for Grærup Langsø med omgivelser ønskes af ovenstående årsager nærmere undersøgt og om muligt iværksat, med henblik på delvist at genskabe de oprindelige tilstande fra før afvandingen og at opnå den fastsatte målsætning for søen. Områdets biologiske værdi kan formentlig styrkes væsentligt ved at hæve vandstanden med mindst 0,5 m. Herved bremses okkerudledningen og tilgroningen standses. En øget vanddybde vil samtidig have en afgørende positiv effekt på søen som levested for såvel vandfugle, vandinsekter og padder. En generel vandstandshævning vil også have en biologisk set positiv effekt på Klynekærområdet, som oprindeligt har udgjort en del af Langsø, idet det vil få mere mosepræg.

Vandstandshævningen kan ifølge det tidligere Ribe amt etableres ved afpropning af drænrør og grøfter samt regulering af søens afløb. En hævnings af vandstanden på 0,5 - 0,75 m vil bevirke, at søens naturlige forland på især sydsiden vil fungere som et okkerudfældningsområde. Hvad angår tilløbet (Markstrømmen), bør dette ikke udsættes for opgravninger, da dette vil betyde en fortsat udvaskning af okker til søen. Efter en nedbringelse af okkerbelastningen er det sandsynligt, at søen

i perioder i en årrække stadig vil være præget af uklart, jernholdigt vand, indtil søen har afgivet det mest løse af sedimentet. Det vil dog ikke være realistisk at opnå sigtedybde til bunden hele året, da det i praksis vil være næsten umuligt at afskære al tilledning af okker.

Det omtalte projekt vil være i overensstemmelse med et ønske fra bidragsyderne om vandstandshævning (og oprensning) af Grærup Langsø for at nedsætte okkerudledningen og genskabe fugtige engarealer nord for søen.

Hederne er plejet igennem regelmæssig afbrænding.

Status: Genopretningsprojektet er ikke gennemført. En arbejdsgruppe bestående af det daværende Ribe amt, Oksbøllejren samt Oxbøl Statsskovdistrikt blev nedsat. Ribe amt påtog sig herefter opgaven og udgifterne til at få udarbejdet en undersøgelse af grundvandsforholdene vest for Grærup Langsø (Rambøll, september 2000). Undersøgelsen konkluderede, at der ingen sammenhæng var mellem grundvandstandsforholdene i Grærup Langsø og sommerhusområdet i Grærup. Dermed var denne usikkerhedsfaktor afklaret. Efterfølgende udarbejdede amtet i 2000 og 2001 undersøgelser og nivelementer, som anbefalede forskellige scenarier for vandstandshævning, bl.a. et scenarie som sikrer en permanent vandstand som svarer til den nuværende vintervandstand.

Kystskrænten udgør et vigtigt landskabselement, og skrænten plejes derfor, så dens konturer fremstår tydeligt i landskabet. Skrænten må således gerne være moderat bevokset med lav buskvegetation, mens der kun bør forekomme enkelte mindre helt tilgroede partier. Det vil således være nødvendigt at foretage nogen rydning. Hvor hegn går på tværs af skrænten fjernes den vestlige del af disse. Bevoksningen af hhv. sitkagran og krat i afd. 130, litra a og c, gentilplantes ikke efter hovedskovning og overgår til åbne arealer.

Status: Projektet er gennemført. Der er foretaget omfattende rydning af krat og levende hegn på bronzealderkystskrænten i 2005 og 2006, med et meget vellykket resultat til følge. Således er hele den fredede del af kystskrænten fritlagt, samt krat i sydspidsen.

Hedepartierne plejes fortsat ved slåning eller afbrænding.

Status: Er gennemført. Kystskræntens hedepartier er plejet ved afbrænding, og fremstår i optimal plejetilstand med en meget rig hedeflora.

Afgræsningen af eng- og markarealerne fastholdes i den fremtidige drift. Fredningens nordvestlige hjørne bør medtages i det bortforpagtede. Med henblik på at sikre engenes flora og fauna yderligere bør det ved kontraktfornyelse indarbejdes i forpagtningsvilkårene, at omlægning, såning, gødskning, kalkning og sprøjtning fremover ikke må finde sted. Udover at naturforholdene på arealerne forbedres væsentligt herved, vil dette nedsætte udsivning og tilledning af næringsstoffer til den sårbare Grærup Langsø. Tilsvarende vilkår er blevet stillet af amtet ved indgåelse af kontrakter vedrørende tilskud til driften af miljøfølsomme områder (MFO-ordningen), fx i ådale, strandenge og lavbundsarealer omkring bevaringsværdige søer. Bestemmelserne kan medføre forringelser af områdets kvalitet som græsningsareal, således at græsningstrykket må afpasses herefter.

Status: Er gennemført. I henhold til de nugældende forpagtningsaftaler må der ikke foregå omlægning, såning, gødskning, kalkning og sprøjtning. Det nordvestlige hjørne indgår i aftalen.

Der foretages herudover nødvendig pleje af mose- og hedearealer for at hindre tilgroning og sikre foryngelse af lyngvegetationen. Dette har været ønsket af bidragyderne.

Status: Pleje ikke foretaget udover hvad der følger med afgræsning.

Hegn syd og nordvest for søen undlades af landskabelige årsager forynget. Holdbare enkelttræer kan overholdes så længe som muligt.

Status: De gamle, levende hegn, både nord og sydvest for Grærup Langsø, er ikke fjernet i planperioden.

Søens omgivelser: Den nuværende kombination af åbne arealer og spredte grupper af opvækst omkring søen anses for passende. Det skal sikres, at der nogle steder fortsat er udsigt til søen fra vejen vest for den. Før eventuel vandstandshævning fjernes opvækst i det berørte område.

Status: Ingen ændringer.

Bevoksningerne af bjergfyr og sitkagran sydvest for søen undlades gentilplantet efter hovedskovning (overgår til slette).

Status: Bræmmen af sitka og bjergfyr i 150 d og c er ikke fjernet i planperioden, selvom der er sket en del stormfald.

Området kan benyttes som angivet i de overordnede retningslinjer for kategorien.

I "Den Gule Betænkning" foreslås det, at den markante del af skrænten, dvs. den allerede fredede og indhegnede del, fortsat friholdes for enhver aktivitet og således at klintområdet nordvest for Grærup beskyttes bl.a. ved etablering af et antal faste overkørsler. Dette er opfyldt i planperioden.

Bidragyderne har ønsket en endnu bedre sikring af skrænten samt en friholdelse for kørsel. Der er imid-

lertid ikke skønnet at være behov for en sikring udover den nuværende, som består af en markering af grænsen for det fredede område. Det bæltespør, som krydser skrænten er godkendt af Fredningsnævnet og vil blive opretholdt.

Status: Ingen ændringer. Restriktioner for færdsel og øvelser ser ud til at blive overholdt.

Kærgaard-fredningen (Børsmose Hede)

I kategori I er af denne fredning kun medtaget Børsmose Hede, som udgør den allernordligste del af skyde- og øvelsesterrænet. I tilknytning til dette område er der sydøst herfor medtaget et mindre hedeareal, som hører naturligt sammen med Børsmose Hede, men som ikke er fredede. Ud over Børsmose Hede omfatter Kærgaard-fredningen fem mindre arealer. Heraf er de to beliggende i Nørrekær, som henføres til kategori I, mens de resterende tre arealer ikke er særligt værdifulde i landskabelig eller biologisk henseende og derfor henføres til kategori II.

Børsmose Hede har en særlig landskabelig og naturmæssig værdi, da den henligger som den bedst bevarrede og mest intakte hedeblade indenfor det militære øvelsesområde. Flere sjældne hedefuglearter yngler på Børsmose Hede.

De landskabelige og biologiske værdier fastholdes ved at pleje heden som hidtil. Tilgroning hindres og med mellemrum forynges lyngvegetationen. Vildtageren i syd bibeholdes.

Status: Børsmose hede er i fin plejetilstand som følge af hedepleje i form af afbrænding. I 2006 fremstår den med nyspiret lyng overalt. Lille vildtager i syd findes fortsat i 2006, og fremstår som et tilsæt/gødet græs-sletteareal.

Brug. Området benyttes som angivet i de overordnede retningslinjer for kategorien.

Status: Retningslinjer for kategori I overholdes. Heden er hegnet af med pæle.

Børsmose Kirke med omgivelser

Området omkring kirken friholdes også fremover helt for øvelsesaktiviteter. Arealet, der ikke ejes af Forsvaret, er ikke medregnet i kategoriens samlede areal. Eventuel pleje omkring kirken fastsættes efter aftale med menighedsrådet.

Status: Ingen ændringer

Mosevrå Kirke med omgivelser

Området omkring kirken friholdes også fremover helt for øvelsesaktiviteter. Den del af arealet, der ikke ejes af Forsvaret, er ikke medregnet i kategoriens samlede areal. Eventuel pleje omkring kirken fastsættes efter aftale med menighedsrådet.

Status: Ingen ændringer.

Fredede fortidsminder

Som fredede fortidsminder regnes kun gravhøjene omfattet af naturbeskyttelseslovens § 12. Højene må

ikke beskadiges, hverken ved kørsel, gravning af skyttehuller eller andre aktiviteter. De enkelte høje plejes som anvist af Skov- og Naturstyrelsens kulturhistoriske kontor. Plejeanvisningerne går hovedsageligt ud på at holde højene fri for trævækst for at undgå, at de sløres. Den foreslåede pleje vil således tydeliggøre højene og gavne deres tilstand. Herudover flyttes hegn/pæle ud til mindst 2 m fra højfoden for at sikre denne tilstrækkeligt mod kørsel. Indenfor en afstand af 100 m fra højene sikres udsynet mod denne ved at undlade opsætning af kulisser og nytplantning.

Status: Plejen af fortidsminderne er gennemført.

Udsigtspunktet Kløvbakke

Den vestlige del (afd. 101 a) bibeholdes som egebjergfykrat, hvor der gradvis lysnes for egene. Der sikres fortsat udsigt fra stien langs skrænten v.h.a. 1-2 udsigtskiler.

Den østlige del, omkring de to gravhøje (afd. 101 b) friholdes for opvækst, idet egene samt enkelte bjergfykrat overholdes, ligesom krattet omkring P-pladsen bibeholdes m.h.p. læ.

Selve skrænten: Trævækst på den øverste del af skrænten holdes så meget nede, at udsigten fra P-pladsen over Fiil Sø bibeholdes. Ønsket om fortsat regulering af bevoksningen på Kløvbakke af hensyn til udsigten fremgår også af den "Gule betænkning".

Status: Plejeforskrifterne for Kløvbakke er gennemført.

Området benyttes som hidtil til U-stilling samt offentlig P-plads.

Status: Ingen ændringer

Til de fredede arealer medregnes endvidere Mindestenen med omgivelser på Kallesmærsk Hede. Mindestenens omgivelser friholdes for kørsel. Lyngen forynges med passende mellemrum, og området friholdes for opvækst, idet enkelte bjergfykrat dog kan bevares.

Status: Er gennemført. Mindestenen med omgivelser er indhegnet og plejes løbende.

Øvrige områder i kategori I

Udover de fredede områder henregnes følgende områder til kategori I: Alle søer undtagen Svømmesø med tilgrænsende moseområder, strandengene ved Mosevrå, Klynekær og Nørrekær samt vådområdet nord for Mosevrå Kirke. Dette er i overensstemmelse med bidragydernes ønske om at kørsel i søer og vådområder undlades, specielt i Holm Sø-området, ved Langvand Sø og i Mosevrå-området.

Fåresø

Det er af største botaniske betydning, at lobeliesøvegetationen i Fåresø bevares. Det er derfor ønskeligt, at belastning i form af tilførsel af spildevand og næringsalte ikke finder sted. Regionplanens målsætning som "særligt naturvidenskabeligt interesseområde" ikke opfyldt. Forsvaret har kun æstetisk interesse i søen. Søens bund er overlejret af et lag slam, der er særlig

tykt ved tilløbet i den nordvestlige ende, hvor der også er aflejret okkerholdigt sand. Bidragyderne har derfor foreslået, at søen genoprettes ved afskæring af tilløbet (ledes uden om søen) og sedimentfjernelse. Etablering af opsamlingsbassin kan være en anden mulighed for genopretning. Næringsstofftilførselen til søens kildeområder (Præstesø, Barnsø) er imidlertid blevet begrænset, og genopretningstiltag kan derfor have nedsat aktualitet. Den eksisterende regulering af tilløbet til søen består i en opstemning med fordelingsbygværk, hvor fordelingen af den tilførte vandmængde mellem sø og vandløb kan reguleres. Tilløbet til søen lukkes og det vurderes, hvorvidt sedimentfjernelse kan finde sted.

Status: Ikke gennemført. Målsætningen er fortsat ikke opfyldt. Efter vandstandshævning i oplandet (Præstesø/Barnsø projekt) i 2000 foreligger muligheden for at målsætningen kan opnås inden 2015.

Gravhøjene er generelt i god plejetilstand.

Store dele af terrænet er lavtliggende, og sporene står ofte under vand om vinteren og foråret.

Langvand-Grovsø bækkenet

Det er af stor botanisk betydning, at lobeliesøvegetationen i Grovsø bevares. Det er derfor ønskeligt, at søen fortsat undgår afvanding, og at belastning i form af tilførsel af spildevand og næringssalte ikke finder sted. Som nævnt tidligere er regionplanens målsætning som "særligt naturvidenskabeligt interesseområde" ikke opfyldt, hvilket ifølge amtet dels skyldes problemer med okkerbelastning som følge af udgrøftning og dræning i oplandet, dels fysisk påvirkning i form af færdsel i søen.

Området holdes som helhed relativt åbent, og opvækst fjernes. Flere steder bør rydning af krat således finde sted, især omkring Grovsø, langs nordøstsiden af Langvandbækkenet og syd for den midterste af de tre søer. Disse steder bibeholdes spredte holme på de højere partier a.h.t. dyrelivet. Også i områdets østligste del, i hjørnet mellem Grærup Havvej og Langvandvej, er der behov for rydning.

Bjergfyropvækst og -bevoksning har dog på de mest slidte steder langs Grærup Havvej en positiv landskabelig effekt, idet det slører sporene set fra vejen. Hvor dette er tilfældet bibeholdes opvækst og krat/bevoksning af bjergfyr. Øvrige steder langs vejen fjernes bjergfyr-bevoksning og -krat, og der skabes om muligt udsyn fra Grærup Havvej mod Grov Sø.

Krattet (består fortrinsvis af bjergfyr, contortafyr og skovfyr) vest for Grovsøvej bevares og overgår med tiden til åben bevoksning af især skovfyr.

Status: Ovenstående rydninger er gennemført i forbindelse med EU-klithede projekt 2003-2006 med et gunstigt resultat.

Bidragyderne har foreslået, at afløbet øst for Langvand Sø lukkes for at hæve vandstanden i den østlige del af Langvandbækkenet. Af den kommende regionplan 2004 for Ribe amt fremgår, at en generel vand-

standshævning i Grovsøs opland vil forbedre søens vandkvalitet væsentligt. Omfanget af den nødvendige vandstandshævning er vanskelig at fastsætte, men i perioder med høj efterårs-/vintervandstand vurderes okkerne at være begrænsede.

Vandstanden hæves i både Langvand og Grovsø, dels ved lukning/opstemning af afløbet øst for Langvand Sø, og dels ved lukning/opstemning af det kunstige afløb umiddelbart vest for Grovsø, og evt. også lukning af det kunstige tilløb fra nord. Herved formindskes okkerudledningen til søen, og vandkvaliteten forbedres. Vandstandshævningen skal tilpasses så det ikke hindrer passage ad køresporet i vandskellet mellem de to søer. Dette kan eventuelt sikres yderligere ved forhøjelse af det eksisterende spor.

Status: Genopretningsprojektet med vandstandshævning ved hjælp af stryg er gennemført i fraløbet fra både Grovsø og Langvand i 2001.

Området benyttes meget, og som nævnt tidligere findes en del spor efter lejlighedsvis kørsel udenfor de egentlige bæltepor. Pga. områdets beliggenhed tæt på et område med stor øvelsesaktivitet accepteres, at sjældne overtrædelser af kørselsbestemmelsen ved en fejltagelse kan ske.

Status: Ikke ændret.

Holm Sø - Selager Sø

Det er af stor botanisk betydning, at lobeliesøvegetationen i Holm Sø bevares. Det er derfor ønskeligt, at søen fortsat undgår afvanding, at belastning i form af tilførsel af spildevand og næringssalte ikke finder sted. Selager Sø er ikke en lobeliesø, men har alligevel stor botanisk værdi p.g.a. forekomsten af en række sjældne plantearter.

Som nævnt tidligere er søerne i regionplanen målsat som "særlige naturvidenskabelige interesseområder, hvilket kun opfyldes af Holm Sø. Holm Sø er herudover omfattet af Vandmiljøplanens overvågningsprogram som et referenceområde, hvorfor den skal friholdes for enhver påvirkning.

Ved rydning af opvækst omkring søerne bibeholdes en bræmme af krat langs bæltepor syd for Holm Sø for at sløre sporet.

For at skabe landskabelig forbindelse mellem de to søer ryddes den del af bjergfyrbevoksningen i afd. 158 litra c, der ligger mellem søerne.

Status: Ikke gennemført

Tilsvarende skabes efter ønske fra bidragyderne sammenhæng mellem Selager Sø - Holm Sø og Sortesø ved at fjerne opvækst (buske, krat m.v. som hindrer udsyn) sydøst for Holm Sø samt langs vestkanten af Sortesø. Fremover friholdes disse områder samt underskoven i området mellem Holm Sø og Sortesø for opvækst. Status: Denne beslutning er efterfølgende ændret af Forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen, idet man fandt den gamle skovfyrbevoksning bevaringsværdig. Derimod var man enig om at holde underskoven ryddet, så der var kig under kronerne igennem til de to søer. Skoven er i 2006 fortsat af denne åbne karakter.

Den gravede forbindelse mellem de to søer lukkes. Ligesom i Sortesø bør lagene af tørvemosser i Holm Sø som foreslået i forbindelse med den botaniske lokalitetskortlægning fjernes af hensyn til bevarelsen af den sjældne flora.

Status: Ikke gennemført

Moserne i Grydelsand domineres af tagrør.

Sortesø

Det er af stor botanisk betydning, at lobeliesøvegetationen i Sortesø bevares. Det er derfor ønskeligt, at søen fortsat undgår afvanding, at belastning i form af tilførsel af spildevand og næringssalte ikke finder sted. Som nævnt tidligere er søen restaureret i 1990, hvorfor bunden er ren. Søen er i regionplanen målsat som "et særligt naturvidenskabeligt interesseområde", hvilket er opfyldt.

Ved rydning af opvækst øst for det nord-sydgående bæltspor kan enkelte holme af krat bibeholdes a.h.t. vildtet. Også langs bæltsporet i syd kan en bræmme af krat opretholdes for at sløre sporet.

Status: Gennemført i forbindelse med klithedeprojekt i Stibjergområdet

Som foreslået af bidragyderne lukkes til- og afløb for at mindske ophobningen af organisk materiale i søen og hæve vandstanden. Passage nord og sydøst for søen skal dog være muligt.

Status: Ikke gennemført

Hellesø

Det er af stor botanisk betydning, at lobeliesøvegetationen i Hellesø bevares. Det er derfor ønskeligt, at søen fortsat undgår afvanding, og at belastning i form af tilførsel af spildevand og næringssalte ikke finder sted. Hellesø er, som nævnt tidligere, i regionplanen målsat som "et særligt naturvidenskabeligt interesseområde", hvilket kun skønnes delvist opfyldt. Dette tilskrives af amtet tidligere stedfunden militær aktivitet i og omkring søen og muligvis andehold. Disse aktiviteter er nu ophørt, hvorfor det forventes, at tilstanden forbedres.

Bidragyderne har henledt opmærksomheden på en "parkeringsplads syd for Hellesø". Det er senere opklaret, at der menes en lille instruktionsskydebane, som ligger umiddelbart syd for søen, og at bidragyderne gerne ser den fjernet af landskabelige årsager. Selve "banen", der består af en standplads for kampvogn, er beliggende udenfor kategori I-området, mens de tilhørende sigtepæle er placeret ved søens bred. Såvel pæle som standplads vil blive fjernet og arealet retableret.

Status: er gennemført

Råsø

Råsø var en overgang rørsump omkring Ålestrømskanelen. Den er nu opstemmet, og Råsø henligger som sø igen. Naturgenopretningen har haft så gavnlig en betydning for fuglelivet, at Råsø er blevet den bedste fuglelokalitet for vandfugle indenfor øvelsesterrænet. Da søen er næringsrig, er den betydelig mere robust overfor tilledte næringsstoffer fra Ålestrømmen, end de næringsfattige hedesøer. Af hensyn til fuglelivet bør området så vidt muligt friholdes for unødigt færdsel.

Status: Uændret

Råvildt er en karakteristisk art på hele terrænet.

Vådområdet nord for Mosevrå Kirke

Området er et af de biologisk/landskabeligt vigtige områder på terrænet. Pga. beliggenheden tæt ved lejren er det vanskeligt at friholde det samlede område for færdsel (passage her er ofte nødvendigt), og området er relativt slidt. Forsvaret ønsker ikke, at muligheden for kørsel begrænses. Der er dog dele af området, der er så våde, at færdsel uden for sporene ikke er muligt. Området er derfor medtaget som kategori I, idet kørsel på eksisterende spor ligesom i de øvrige kategori I-områder fortsat kan finde sted. I selve hedesøerne med tilgrænsende hedemosepartier, vil kun færdsel til fods således finde sted. Pga. områdets beliggenhed tæt på et område med stor øvelsesaktivitet må det imidlertid accepteres, at sjældne overtrædelser af kørselsbestemmelsen kan ske indenfor disse områder.

Området omkring Develsø afvandes af en del grøfter. Opstemning af Ålestrømmen mellem Råsø og Develsø, alternativt en lukning af grøftetilløbene, vil hæve vandstanden i Develsøområdet samt muligvis i moser og kær i den vestlige del af hedemoseområdet nord for Mosevrå Kirke. Udover en positiv landskabelig effekt vil dette gavne hedemosefugle og -planter i området og vil derfor blive gennemført. Passage af Develsø-området i det nuværende omfang skal dog stadig være muligt, også om vinteren. Da der i forvejen til tider er passagevanskeligheder i området pga. høj vandstand, kan det være en nødvendig forudsætning for projektets gennemførelse, at enkelte af sporene hæves.

Status: Ikke gennemført

En del af opvæksten omkring Develsø bør ryddes.

Status: Ikke gennemført

I en del af afd. 209, litra b, findes en vildtager (registreret som slette). Da dette er landskabeligt uheldigt, og da stedet højst sandsynligt vil blive påvirket af ovennævnte vandstandshævning, vil vildtageren blive flyttet til et højereliggende areal nord for vådområdet. Stedet ventes herefter at overgå til mose som de omliggende arealer.

Vandstanden i hedesøerne nord for Mosevrå Kirke er ikke hævet.

Status: Ikke gennemført, da opstemning ikke er gennemført. Vildtagre findes fortsat.

Strandengene ved Mosevrå

I kategori I-området er af landskabelige årsager udover selve strandengene medtaget strandrørsump og mosearealer nord herfor. Området kan kun i stærkt begrænset omfang anvendes til øvelser. På Forsvarets passabilitetskort betegnes det således som impassabelt for såvel hjul- som bæltekøretøjer. Strandengene er veldrænede og derfor relativt tørre, og drives udover afgræsning nogle steder med høslet. På grund af driften og vandstandsforholdene er flora og fauna på de kystnære enge desværre ikke så rig som den kunne være. Vandstanden bør hæves i strandengene gennem lukning af grøftesystemer. Herved genskabes den oprindelige hydrologiske tilstand, der før prægede strandengen. Igangværende magelæg vedrørende de områder, hvor vandstanden ønskes hævet, medfører dog, at radikale ændringer er uheldigt nu. Endvidere er man overfor Hærens Kampscole forpligtet til at sikre en maksimal udnyt-

telse af terrænet omkring den nye skyde- og afstands-bane syd for Gedbjerg. Dette kræver, at der er mulighed for opsætning af målskiver i området. Når magelægget er afsluttet søges vandstandshævningen gennemført.

Status: Magelæg er gennemført, og vandstandshævningen gennemført som led i et større naturgenopretningsprojekt for engene langs Varde Å og nordlige hjørne af Ho Bugt, det såkaldte "Projekt Engsnarre", ved daværende Ribe Amt.

Bidragyderne har foreslået, at et område mellem Oksbøl-Blåvandvejen og strandengene i Mosevrå, syd for Hoppenstald, gøres fugtigere ved at blokere drænen og eventuelt opstemme bækken ved Molskær, bl.a. for at nedsætte mængden af okker i vandløbet og dermed gavne faunaen. Da området afvandes til Ho Bugt vil opstemning af vandløbet dog formentlig ikke gavne området mod øst. Endvidere er der i det nævnte område kun få grøfter.

I stedet foreslås det at lukke nogle af grøfterne i Hoppenstaldområdet, således at vandstanden her hæves.

Pga. ovennævnte magelægsforhandlinger afventer projektets gennemførelse magelæggets afslutning. Også for denne vandstandshævning gælder, at området syd for Gedbjerganlægget ikke må blive fugtigere, end at opsætning af målskiver stadig er muligt.

Status: Er gennemført ved etablering af stryg ved Molskær, ikke ved Hoppenstald.

Det er generelt opfattelsen, at kreaturafgræsning er at foretrække frem for høslet i forsøget på at fremme den karakteristiske strandengsflora og - fauna. Med henblik på en opprioritering af de biologiske interesser, bør samtlige strandengsarealer derfor kreaturafgræses. For at sikre arealerne yderligere bør det ved kontraktfornyelse indarbejdes i forpagtningsvilkårene, at omlægning, såning, gødskning, kalkning og sprøjtning fremover ikke må finde sted. Vilkårene kan medføre, at græsningstrykket må nedsættes. I mosen syd for Gedbjerg (afd. 312c) bør ryddes opvækst.

Opstemning af grøft ved Molskær er gennemført.

Status: Vilkår ved kontraktfornyelse er gennemført. Der afgræsses på de ydre strandenge, mens de indre dele drives med høslet.

Enge nord for Grærup Langsø-fredningen

Området omfatter Klynekær og Nørrekær samt de fugtige partier af mose-/slettearealet nord for Kærgaard. Eng- og mosearealerne i Klynekær og Nørrekær rummer biologiske og landskabelige værdier, som placerer dem i kategori I. Områderne udgør de mest værdifulde (vådeste) dele af området fra Grærup Langsø i syd til Kærgård i nord, som af bidragerne blev foreslået udlagt som et samlet naturområde med uberørt præg og uden tekniske anlæg. Det blev i forbindelse med planarbejdet drøftet, hvorvidt også den højereliggende del af området mellem Klynekær og Nørrekær og øst for Nørrekær kunne inddrages i kategori I. Imidlertid anvendes dette område en del til mindre øvelser (etablering af kampstillinger, gravning af skyttehuller m.v.) som kan foregå her samtidig med, at der afvikles større øvelser på andre dele af terrænet. Området er derfor væsentligt for Forsvarets brug af terrænet. Områderne er relativt fugtige, og har derfor kun i meget begrænset omfang været benyttet til kørsel med bælteketretøjer.

Området kan fortsat benyttes til øvelser, forudsat at færdsel sker til fods, idet dette ikke skønnes at ville påvirke områdets indhold af naturmæssige værdier negativt. Ved etablering af det planlagte bytræningscenter bliver et nyt spor nødvendigt øst for Nørrekær.

Status: Området benyttes kun i meget begrænset omfang til øvelser.

Vandstanden har tidligere været betydeligt højere i området, og de biologiske værdier vil uden tvivl kunne styrkes yderligere gennem naturgenopretningsprojekter i form af vandstandshævninger. Der søges derfor gennemført en generel vandstandshævning i området ved opstemninger i grøftesystemer, så moser og fugtige enge kan genskabes. Også en eventuel vandstandshævning i Grærup Langsø ventes at medvirke til dette. Færdsel på bæltesporet vest for Nørrekær samt på det nye spor øst for Nørrekær skal fortsat være muligt.

Status: Er gennemført. I 1995-96 gennemførtes et stortilet genopretningsprojekt af Ribe Amt, hvor 20 ha af Nørrekær, samt Tane Sø, blev sat under vand. Et stem blev etableret ved Børsmosevej (Vejlhavebro).

Området bør, ligesom det i dag finder sted på størstedelen af arealet, plejes ved afgræsning. De dele, som nu drives af Forsvaret, bør således inddrages i forpagtningen. Dele af området bærer præg af at have været omlagt. Områdets flora og fauna kan yderligere forbedres ved at landbrugsmæssig drift som omlægning, gødskning, såning, kalkning og sprøjtning opgives. Dette indarbejdes i forpagtningsvilkårene ved kontraktfornyelse. I øvrigt vil omlægning alligevel blive vanskeliggjort ved den planlagte vandstandshævning. Engenes nærhed til den særligt bevaringsværdige Grærup Langsø understreger yderligere behovet for disse ændrede forpagtningsvilkår. En del af sletten i den sydvestlige del af området (afd. 109b) er stærkt opkørt og bør retableres. A.h.t. den landskabelige sammenhæng fjernes enkelte hegn i den nordlige del af Nørrekær (afd. 108).

Status: Er gennemført. Gælder dog ikke fjernelse af tre hegn nord for Nørrekær.

Offentlighedens adgang til kategori I-områderne.

Med det nuværende publikumspres skønnes der ikke umiddelbart at være nogen trussel mod de mere følsomme naturværdier som følge af publikums frie færdsel på udyrkede arealer.

Det må imidlertid frarådes, at der i de følsomme, egentlige vådområder meddeles tilladelse til ekskursioner og andre arrangementer af organiseret friluftsmæssig karakter uden for de anlagte veje og spor i perioden 1. april - 1. august. Det gælder således sø- og sumparealerne i og omkring Grovsø-Langvand, Grærup Langsø og Klynekær, Nørrekær, Selager Sø, Holm Sø, Sortesø, Hellesø, Råssø, strandengene ved Ho Bugt samt Mosevrå Kirke Hedesøer. Undtagelse kan dog gøres til særlige undervisningsformål, fx landets højere læreanstalter.

Ueksploderet ammunition begrænser aktiviteter og adgang på Kallesmærsk Hede

Skov- og Naturstyrelsen kan, såfremt der skønnes behov herfor (fx i tilfælde af forekomsten af sårbare ynglefugle, fx trane), med hjemmel i naturbeskyttelsesloven foretage en øjeblikkelig lukning af et område (jvf. naturbeskyttelseslovens delegationsbekendtgørelse § 16.1, pkt. 12).

Status: Der skønnes ikke p.t. i 2007 at være problemer med publikumspres i de sårbare kategori 1-områder.

Alle kategori I-områder vil blive afmærket i terrænet. Af sikkerhedsmæssige årsager er det dog ikke muligt at foretage afmærkning indenfor nedslagsområdet på Kallesmærsk Hede. Afmærkningen skal først og fremmest være tydelig, men der bør dog tillige tages landskabelige hensyn, og passage til fods skal fortsat kunne finde sted. Som afmærkning er som følge heraf valgt afpæling.

Status: Er gennemført, og bliver stort set respekteret i forbindelse med øvelsesaktiviteter, på trods af, at der kun er tale om tynde pæle og/eller meget lav markeringstråd.

Enkelte værdifulde områder ligger i umiddelbar tilknytning til områder med stor øvelsesaktivitet. Dette kombineret med at der i terrænet ofte færdes enheder, der ikke er stedkendte, gør det uundgåeligt, at der undertagelsesvist i forbindelse med øvelser kan forekomme utilsigtet overtrædelse af kategori-I områdenes generelle bestemmelse om, at kørsel ikke må finde sted. Dette gælder Langvand-bækkenet samt vådområdet nord for Mosevrå Kirke, hvis omgivelser benyttes meget, dels i forbindelse med trafik til og fra lejren, dels i forbindelse med øvelsesaktiviteter, som hensigtsmæssigt foregår i nærheden af lejren.

Det har i forbindelse med planarbejdet derfor været drøftet, at disse områder i stedet henføres til kategori II. Der var imidlertid enighed om, at områderne er værdifulde, og at de sikres bedst, hvis de er i områdekategori I. I stedet er det aftalt, at det accepteres, at der undtagelsesvist kan ske sådanne utilsigtede overtrædelser, men at de pågældende områder skal sikres bedst muligt mod overtrædelserne og selvfølgelig retableres bedst muligt hvis de skades.

Fælles retningslinjer for kategori II og III

For de to kategorier gælder nedenstående fælles retningslinjer.

Aktiviteter udover kørsel

Skydning, flyvning, gravning og sprængning kan foregå i hidtidigt omfang, med mindre andet udtrykkeligt fremgår af de generelle retningslinjer for de to kategorier eller af retningslinjerne i dette afsnit. Slid og terrænenheder som følge af aktiviteterne udbedres efter øvelserne, jvf. nedenstående retningslinjer.

De eksisterende anlæg og terrænpunkter vil stort set blive bevaret.

Midlertidige anlæg og terrænpunkter, dvs. anlæg og terrænpunkter, der er fjernet inden en måned fra etablering/opstilling, kan frit etableres forudsat, at etableringen ikke indebærer en benyttelse af arealet eller de omgivende arealer, der er i strid med de overordnede retningslinjer for den pågældende kategori. Efter fjernelse af anlægget eller terrænpunktet vil arealet som hovedregel blive retableret.

Permanente anlæg og faste terrænpunkter. Etablering eller flytning af permanente anlæg og opstilling af faste terrænpunkter kræver, udover nødvendige tilladelser fra relevante myndigheder, planændring. Dette gælder dog ikke kulisser, bivuakområder, helikopterlandeområder, måloppstillingspunkter, hårde mål samt lure- og ildstillinger, der frit kan flyttes forudsat at et tilsvarende antal anlæg fjernes andre steder indenfor samme kategori. Det er endvidere en forudsætning, at de overordnede retningslinjer for de pågældende Kategorier fortsat kan

Hedelyng er en yderst karakteristisk planteart på det meste af terrænet.

overholdes. Herudover kan afspærrings- og afmærkningsmidler frit opsættes efter behov.

I perioden fjernes en standplads for kampvogn syd for Hellesø, mens en oplagsplads for byggeaffald sløres eller fjernes.

Status: Er gennemført

I perioden vil to skydebaner nord for Grærup Langsø blive flyttet (baner nr. 3 og 4).

Status: Er gennemført.

I perioden vil der blive opført følgende nye faste anlæg og terrænpunkter:

- Bytræningscenter ved Store Brik.

Status: Er gennemført

- Skivedækninger på Kallesmærsk Hede, i alt godt 100 stk, med tilhørende ildstillinger og hjulkøretøjsspor.

Status: Delvist gennemført. Der blev anlagt 48 skivedækninger med 36 tilhørende ildstillinger til kampvogne og hjulkøretøjsspor.

- Pansergrav ved Ringbjerg Rende.

Status: Er gennemført

- Brosagningssteder ved Ålestrømmen (1 stk.) og Markstrømmen (2 stk.).

Status: Er gennemført

- Observationshøje på Kallesmærsk Hede (4 stk.) og i Kirkebjerg (2 stk.).

Status: Ikke gennemført. Er erstattet af fem faste observationsstandpladser for pansrede køretøjer ved Oksby Nord, med tilhørende otte overdækkede 3-mands skyttehuller. Desuden to tilsvarende standpladser umiddelbart syd for mindestenen plus 4 skyttehuller - og 300 meter vest herfor fire skyttehuller.

- Skydestandpladser på Kallesmærsk Hede, i alt to.

Status: Er gennemført

Driften af de tidligere landbrugsarealer

Ophør af landbrugsmæssig drift

Omlægning, såning, gødskning, kalkning og sprøjtning undlades fremover på såvel arealer, der har været drevet af Forsvaret som bortforpagtede arealer (fra kontraktfornyelse), i alt ca. 640 ha. Arealerne får lov at gro til og henligge som naturarealer, der plejes med lejlighedsvis slåning, græsning, afbrænding eller nedskæring af opvækst efter behov. Arealerne kan geninddrages i omdrift, hvilket dog forudsætter miljøcenter Ribes forudgående godkendelse.

Status: Er gennemført.

Landbrugsmæssig drift er opretholdt på et mindre areal.

Status: Al dyrkning, bortset fra vildtagre, er ophørt. Et mindre sletteareal ved Nørre Oksby får fortsat tilført gødning. Alle øvrige bortforpagtede arealer drives kun som høslet eller græsning, uden gødskning, kalkning, såning, sprøjtning eller jordbehandling. Desværre er der sket overtrædelser af forbuddet mod gødskning på engarealer øst for Grærup Langsø.

Vildtagre

Det nuværende niveau af vildtagre, ca. 60 ha, og deres fordeling på terrænet fastholdes, idet tre mindre arealer opgives, og en enkelt vildtager etableres (erstatning for nedlagt ager i kategori I). Såfremt der herudover bliver behov for flytning af vildtagre, vil disse efter planændring blive etableret udenfor kategori I.

Hvor beskyttede naturtyper midlertidigt er blottet for vegetation pga. øvelsesaktiviteter bør der ikke etableres vildtagre. En undtagelse herfra er tilsåning af arealer, der er klargjort til tilplantning. Der kan endvidere sås og gødskes (dog kun moderat) på tidligere landbrugsarealer, der midlertidigt er blottet for vegetation. Langs grøfter undlades gødskning.

Status: Er i store træk gennemført

Pleje af åbne arealer

Rydning af selvsået opvækst

Især hede, men også klit, overdrev, eng og mose friholdes for opvækst i passende omfang, således at det sikres, at områderne på langt sigt ikke gror til. Små, spredte holme af opvækst kan dog bevares, ligesom opvækst bør bevares, hvor det i meget benyttede områder har en gavnlig effekt ved at sløre sporene. Der forudsættes en let forøget plejeindsats i terrænets randområder. Bl.a. er der behov for rydning på hedearealerne mellem Vrøgum og Ål Plantager, mellem Ål og Bordrup Plantager og vest for Vrøgum Plantage.

Status: Rydning af opvækst er gennemført på de tre nævnte lokaliteter i forbindelse med et EU-medfinansieret klithedeplejeprojekt. Rydning er fortsat tiltrængt hist og her på andre, spredte smålokaliteter over hele terrænet, men generelt er plejetilstanden god.

Anden pleje

Lyngen forynges med mellemrum dels ved hjælp af afbrænding eller slåning, dels som følge af Forsvarets aktiviteter, der forårsager slid og til tider brand. Overdrev, eng og mose plejes efter behov med slåning eller afgræsning.

Status: Der foregår løbende hedepleje på de øvrige hedearealer på terrænet, ikke mindst på Kallesmærsk hede i form af kontrollerede afbrændinger. Desuden foretages løbende høslet eller afgræsning på overdrev og enge.

Størstedelen af kratarealerne bevares. Hvor der er tale om bevoksninger af bjergfyr, plejes disse som sådan. Status: Ingen ændring.

Klitdæmpning foretages i nødvendigt omfang, idet der dog accepteres en større andel vegetationsblottet klit end normalt. Nedbrydning af klitterne kan imødegås ved at "pæle" klitterne af og dæmpe dem med fyrre- eller granris. I nedslagsområdet vil dæmpning ske under iagttagelse af faren for ulykker med "forsagere". Som følge af klitternes særlige betydning i øvelsesmæssig sammenhæng accepteres det, at indlandsklitter, som befinder sig indenfor kategori III, ændres på længere sigt.

Status: Klitdæmpning foretages løbende men i mindre omfang.

Selvsået opvækst er ryddet i store områder

Midlertidige vandhuller som følge af kørsel kan støtte fx en række paddearter.

Arealreetablering

Skader på terrænet udenfor etablerede spor udbedres efter øvelser, færdsel med bæltebiler, fjernelse af midlertidige anlæg, grøftegravning m.v. I kategori II vil dette ske straks. I kategori III skal udbedring kun ske, såfremt det er nødvendigt for at opretholde den fastsatte vegetationsandel. Der bør dog under alle omstændigheder ske en planering af arealerne. Såfremt aktiviteterne har medført terræændringer (fx gravning) planeres arealet. På tidligere landbrugsarealer, dvs. arealer, der enten har været bortforpagtet eller drevet af Forsvaret, samt i bevoksede områder og i brandbælter kan der herudover sås og gødskes moderat for at sikre hurtig reetablering. På øvrige arealtyper bør man efter planering vente, til vegetationen indfinder sig af sig selv.

Efter øvelser vil der herudover ske oprydning og fjernelse af affald.

Nedslagsområdet samt skydebaner renses jævnligt for skrot og metalstumper.

Afpæling af områder for at mindske sliddet og sikre reetablering af vegetationsdækket kan fortsætte efter skøn og ønske.

Status: Gennemføres løbende.

Beplantning

Foryngelse og pleje af bevoksninger og hegn

Eksisterende bevoksninger vil som hovedregel blive bibeholdt og de fleste bør kunne tjene øvelsesmæssige formål. For drift og foryngelse er opstillet en række generelle retningslinjer. Ca. 60 af de i alt 480 ha bevokset areal blev i den forrige driftsplan sat til foryngelse i perioden. Eventuelt nødvendige yderligere foryngelser kan ske i overensstemmelse med retningslinjerne i den fremtidige skovplan.

Eksisterende hegn ønskes som udgangspunkt bibeholdt. I perioden forynges i alt ca. 5100 m hegn, heraf ca. 2100 m med brede, 6-8 rækkede, og ca. 3000 m med smalle, 1-2 rækkede, hegn.

Status: Er delvist gennemført. En del hegn er forynget, men mange af de gamle hegn findes endnu.

Rydning af beplantning

Dette vil ske følgende steder:

- Rydning af ca. 3 ha skov før opførelse af bytræningscenteret.
- Krat fjernes og to bevoksninger undlades gentilplantet på stenalderhavskrænten.
- Vest for Holm Sø fjernes en bræmme af en bjergfyrbevoksning.
- Fjernelse af hegn af landskabelige årsager, bl.a. i nordlige del af Nørrekær, omkring Grærup Langsø, samt hegn på og ved stenalderhavskrænten.
- Tre steder etableres udsigt til åbne områder v.h.a. udsigtskiler eller opkapning.
- Hegn, der ikke længere er nødvendige som lægivere for nye hegn etableret i læ af dem, fjernes.

Der fjernes i alt ca. 8.300 m hegn.

Status: Delvist gennemført. Nævnte bevoksninger ved bytræningscentret samt på kystskrænten er fjernet.

Bevoksning vest Holm Sø mangler fortsat at blive fjernet.

Tilplantning af ubevoksede arealer

Dette vil kun ske på steder, hvor det er absolut ønskeligt at forbedre terrænets øvelsesmæssige værdi. Følgende beplantninger vil blive etableret:

- Et antal beplantningsområder i den sydlige del af Kallesmærsk Hede.
- Et bælte langs sydgrænsen af Kallesmærsk Hede.
- Lave beplantninger i den nordlige del af Kallesmærsk Hede.
- Beplantning omkring kulissen Frisenlund i den østlige del af Kallesmærsk Hede.
- Beplantningsområder i den østlige del af Kallesmærsk Hede.
- Beplantning i ca. 100 m's bredde langs plantagerne Bordrup, Oksby og Vejers Plantager.
- Skovholm i sydkanten af Vejers plantage omkring udmundingen af det østligste af de to bæltespør.

Der tilplantes i alt ca. 103 ha. Der vil herudover blive etableret slørende beplantning omkring Stibjerg Skydebane.

Status: Ingen af ovennævnte beplantninger er etableret. Der er alligevel ikke skønnet behov herfor.

Principper for træartsvalg.

Der vil overvejende blive anvendt enten ren nåletræ, evt. blandinger af forskellige nåletræarter, eller blandinger af løv- og nåletræ. Ved foryngelse af bevoksninger anvendes fortrinsvis skovfyr, østrigsk fyr og sitkagran som hovedtræarter, og ved underplantning især eg. 1-2-rækkede hegn anlægges med hvidgran eller sitkagran. 6-8-rækkede hegn anlægges næsten udelukkende eller med en væsentlig andel nåletræ, idet der dog iblandes eg. Løvtræer og hjemmehørende buske anvendes især, hvor landskabelige hensyn taler for det. Som blivende arter anvendes, udover eg, skovfyr og østrigsk fyr, evt. suppleret med eg. Som hjælpetræarter benyttes contortafyr, fransk bjergfyr, el og asp. Nye beplantninger anlægges næsten udelukkende med nåletræ, dog iblandet eg. Udover eg benyttes skovfyr og østrigsk fyr som hovedtræarter og fransk bjergfyr, contortafyr, hvidgran, hvidel og asp som hjælpetræarter. På tidligere landbrugsjorder kan der anvendes større indblanding af løvtræer (eg) og buske.

Status: Træartsvalg er ændret med den nye skovplan, som er baseret på skovudviklingstyper.

Vandløb

Der vil ved øvelser blive taget mest muligt hensyn til de seks vandløb i terrænet, Markstrømmen, Ålestrømmen, Ringbjerg Rende, Langslade Rende, Langsø Kanal og Storbæk. Den nuværende tilstand vil blive bibeholdt udover de ændringer der måtte ske som følge af planlagte anlæg samt vandstandshævninger. Bl.a. oprensens vandløb efter passage.

Passage af vandløb ved nedlægning af faskiner og dozning vil fremover kun finde sted på særligt udvalgte strækninger af Ringbjerg Rende, Ålestrømmen og Markstrømmen til dette formål.

Status: Ingen ændringer.

Forbedring af de hydrologiske forhold

I perioden vil Forsvaret forsøge at gennemføre en række genopretninger af vådområder. Såfremt det viser sig, at vandstandshævning umuliggør passage kan afhjælpende foranstaltninger blive nødvendige. Enkelte steder kan det blive nødvendigt at føre arealerne tilbage til tilstanden før genopretningen. Før genopretningsprojekter eventuelt opgives, vil de blive gjort til genstand for

drøftelse mellem Forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen, og det vil blive forsøgt at finde kompenserende foranstaltninger. Følgende projekter vil forsøgsvis blive gennemført.

Ringbjerg Rende

Opstemmes i vest, hvor vandløbet forlader øvelsesterænet. Såfremt vandstandshævningen vanskeliggør færdselen i området for meget - der skal være mulighed for passage hele året - vil opstemningen i stedet ske i øst som oprindelig planlagt.

Status: Gennemført

Langslade Rende

Vandløbet opstemmes eller grøftetilløbene lukkes i den sydlige del, syd for slæbemålsbanen. Kørsel på sporene skal fortsat være muligt.

Status: Ikke gennemført

Markstrømmen

Opstemmes syd for Grærup Langsø. Der skal fortsat være mulighed for passage ad bæltesporet syd for Grærup Langsø.

Status: Ikke gennemført

Sydøstlige Kallesmærsk Hede

Grøftesystemet som afvander den ferske eng i afd. 404 g lukkes.

Status: Ikke gennemført

Nordlige Kallesmærsk Hede

En grøft i afd. 410, øst for Buksande, opstemmes nord for Langsladevej.

Status: Ikke gennemført.

Tane Sø

Grøften i vestenden af afd. 112 opstemmes. Passage til fods gennem terrænet skal fortsat være muligt.

Status: Gennemført.

Grøften mellem afd. 329 og afd. 330 opstemmes umiddelbart vest for Oksbøl-Blåvand-vejen.

Status: Gennemført.

3.2.2. Kategori II

Kategori II udgør næsten halvdelen af terrænet, i alt 3.259 ha. Som kategori II er udpeget arealer med sammenhængende vegetation, som ikke anvendes intensivt til øvelser, hvorfor de enkelte spor tydeligt kan erkendes i terrænet. Områderne har en vis naturmæssig, især landskabelig, værdi, idet de som helhed fremtræder forholdsvis intakte.

Den sammenhængende vegetation udenfor sporene vil blive bevaret, således at det forholdsvis positive landskabelige indtryk bibeholdes. Øvelsesaktiviteter kan stort set foregå i hidtidigt omfang, og midlertidigt slid af områderne udenfor sporene accepteres, også indenfor beskyttede naturtyper. Flytning af aktiviteterne indenfor områderne vil ikke finde sted.

Hovedparten af kategorien udgøres af de dele af terrænets randområder, der ikke indgår i Kategori I. I kategorien indgår bl.a. Oksbøllejren, Råsø-området, Urkokbjerge, Tyskerstillingen, Stibjerg, Mosevrå og størstedelen af Kallesmærsk Hede.

Generelle retningslinjer

Kørsel og spor

Kørsel med bælte køretøjer vil fortrinsvis ske i sporene. Bælte køretøjsspor vil ikke blive flyttet, og der vil ikke blive etableret nye spor uden forudgående planændring. Allerede nu er der dog planlagt anlæg af et nyt nord-sydgående spor øst for Nørrekær. Til gengæld vil det øst-vestgående spor syd for Nørrekær blive nedlagt. Herudover vil flere vegetationsblottede områder indenfor kategorien blive søgt begrænset til spor.

Anlæg og terrænpunkter

Midlertidige anlæg og terrænpunkter kan etableres forudsat efterfølgende retablering af terrænet. Permanente anlæg og terrænpunkter under en vis størrelse (se nedenfor) kan flyttes efter behov. Flytning af permanente anlæg og terrænpunkter over denne størrelse samt etablering af nye kræver planændring.

Øvrige aktiviteter

Gravning, bivuakering, m.v. kan fortsætte i hidtidigt omfang, også udenfor sporene. Slid vil så vidt muligt blive

Åbne områder i klitten giver god landskabsdynamik og gode forhold for en række insektarter.

undgået, og retableres straks efter øvelserne. Plejeforanstaltninger iværksættes for at bevare den sammenhængende vegetation. Rekreativ benyttelse kan stort set ske i det omfang, Forsvarets aktiviteter tillader det.

Konkrete drifts- og plejetiltag i kategori II

Nordvestlige Kallesmærsk Hede

Den nordvestlige del af Kallesmærsk Hede er omfattet af særlige retningslinjer. Kun begrænset aktivitet svarende til den nuværende brug vil finde sted, vegetationen udenfor sporene bevares intakt, og hede og klit underkastes særlig pleje.

Hedeflader i den nordvestlige del af Kallesmærsk Hede er den sidste del af den store afblæsningsflade, som stadig er intakt, idet den ligger "i læ" af Vejers Plantage og derfor kun benyttes i begrænset omfang. I tilknytning til heden ligger klitområdet Buksande i vest. Området afgrænses af bæltesporet vest for Buksande, Kallesmærskvej i øst, Vejers Plantage i nord og Kolonnevej i syd. Området gives som følge af dets landskabelige værdi større beskyttelse end dets placering i kategori II tilsiger, idet kun begrænset aktivitet svarende til den nuværende brug vil finde sted. Vegetationen uden for sporene bevares således intakt, og etablering af såvel midlertidige som permanente anlæg undlades. Dette gælder også klitterne i Buksande, som er noget præget af øvelsesaktiviteter. Heden plejes og området friholdes for selvsået opvækst.

Der er imidlertid behov for at anvende området som udflætningsområde for trafik fra de spor, der går gennem Vejers Plantage, og kørsel udenfor sporene kan således ikke helt undgås. Det kan derfor ske i det omfang, det ikke medfører bortslidning af vegetationen.

Forsvaret havde i forbindelse med den forrige driftsplan ønsket at etablere en skovkant i nord bl.a. for at markere grænsen mellem skydeterrænet og Oxbøl distrikts arealer, idet man har haft problemer med at holde de øvende enheder indenfor skydeterrænets grænser. Endvidere ønskede man at etablere fire områdebeplantninger syd for Langsladevej. Da tilplantning i større omfang er landskabeligt uheldigt i det pågældende

Udtjente målemner fjernes fra terrænet.

område, blev man enige om, at indskrænke skovkanten til etablering af en skovholm, hvor bæltesporet gennem Vejers Plantage munder ud. Herudover blev man enige om, at indskrænke de ønskede områdebeplantninger til den vestligste af de fire foreslåede, og at denne flyttes lidt mod nord og vest, så den fremstår mindre markant i landskabet. En forudsætning for at en sådan beplantning kunne etableres var ligesom på terrænet iøvrigt, at der blev opnået tilladelse efter naturbeskyttelseslovens § 3 om beskyttede naturtyper.

Status: Nordlige del af Kallesmærsk Hede er i 2006 fortsat en intakt hedestrækning og i god plejetilstand, med lejlighedsvis kontrollerede afbrændinger. De planlagte skovholme er ikke blevet anlagt i planperioden.

Området mellem Grærup Langsø og Nørrekær

De største naturmæssige værdier findes i de fugtige dele af området, Nørrekær og Klynekær. Disse områder er derfor henført til kategori I.

Det højere liggende, mindre fugtige område herimellem og øst for Nørrekær er meget anvendt til mindre øvelser, der her kan afvikles uafhængigt af større øvelser langs terrænets hovedakse. Både "Svømmesø" og en mini-

mortérbane er beliggende her. Dette område er udpeget som kategori II, da det skønnes, at begrænsningerne for brug af kategori II-områder vil give en passende beskyttelse af områdets landskabelige værdier, idet det sikres, at Forsvarets benyttelse ikke udvides, hvorfor den nuværende tilstand som minimum fastholdes – også selv om der kan etableres midlertidige anlæg og terrænpunkter samt etableres permanente anlæg og terrænpunkter under en vis størrelse.

Det var af bidragyderne foreslået at bevare hele området nord for Grærup Langsø som et sammenhængende naturområde med uberørt præg og at friholde det helt for "tekniske anlæg". Som det fremgår af ovenstående, er bidragydernes ønske som følge af afvejning med Forsvarets interesser kun delvist imødekommet, idet de naturmæssigt vigtigste dele af området er udpeget som kategori I mens resten indgår i kategori II. Med den valgte kategori-inddeling er det dog sikret, at området nord for Grærup Langsø også fremover vil udgøre en landskabelig helhed.

Bidragyderne har desuden fremsat ønske om, at skydeanlæggene nord for Grærup Langsø nedlægges for at undgå overskydning af søen. De to skydebaner vil derfor blive flyttet. Minimortérbanen vil derimod blive bevaret, idet den ikke fremstår særligt markant i landskabet.

Bidragyderne har herudover ønsket, at "dyrehegn" nord for Grærup Langsø fjernes. Det antages, at der sigtes til hegn opsat som beskyttelse omkring nyplantninger. Disse hegn vil blive fjernet, når plantningerne har nået en passende størrelse.

Opførelsen af det planlagte bytræningscenter nord for Store Brik beliggende i østkanten af det nævnte område har ikke været drøftet i forbindelse med planarbejdet. Det er derimod indgået som en forudsætning for planen, da der allerede i 1990 forelå en godkendt lokalplan desangående. Landskabeligt vil centeret dog ikke påvirke området nord for Grærup Langsø væsentligt, da det vil være delvis skjult af den omgivende bevoksning, og da der ikke vil være kørselsaktivitet udenfor eksi-

Et karakteristisk bomærke.

sterende spor vest for byen. En landskabelig gevinst i forbindelse med opførelse af byen vil være den aftalte nedlæggelse af det øst-vest-gående spor vest for byen.

Status: Minimortérbanen er nedlagt. Området benyttes i 2006 kun i ringe omfang til øvelser. Dyrehegnet er fjernet. Brikby er etableret. Det øst-vestgående spor vest for Brikby er nedlagt som bæltepor. Det er dog stadig synligt, og benyttes af og til af hjulkøretøjer.

Heden er levested for sjældne vadefuglearter.

3.2.3. Kategori III

Kategori III udgør i alt 1.687 ha, altså godt 1/4 af terrænet. Som kategori III er udpeget terræn, som er særligt intensivt benyttet til kørsel med bælteketøjer og andre øvelsesaktiviteter, og hvor vegetationen derfor i større dele er nedslidt eller helt forsvundet. Områderne indeholder i forhold til kategori II relativt få naturværdier fortrinsvis pga. det større slid.

Kategorien kan frit benyttes til øvelsesaktiviteter, herunder kørsel, men den nuværende vegetationsandel indenfor hver af kategoriens fem delområder opretholdes. Dette gælder også for beskyttede naturtyper. Placeringen af det vegetationsdækkede terræn indenfor de enkelte delområder er ligegyldig. Øvelsesaktiviteter kan altså foregå i hidtidigt omfang, og Forsvaret har mulighed for frit at tilrettelægge øvelserne.

Kategori III udgør godt 1/4 af terrænet, i alt 1.687 ha. Ca. 2/3 af det, der er registreret som vegetationsblot-

tet terræn, findes indenfor denne kategori. Kategorien udgøres herudover hovedsageligt af hede.

Kategorien indeholder de mest intensivt benyttede dele af terrænet, nemlig områderne langs terrænets hovedakse samt området mellem Oksbøllejren og hovedaksen. Herudover er medtaget tre mindre områder: et område øst for det kommende bytræningscenter, et område omkring Tyskerstillingen og et område ved Stibjerg-bunkeren.

Kategorien er opdelt i fem delområder:

- A. Selager: Består af Revls og Hvide Bjerge, et område øst for det kommende bytræningscenter, området omkring Tyskerstillingen samt et område umiddelbart nord for Tyskerstillingen. Vegetationsandel: 3/5.
- B. Stibjerg: Et lille område omkring Stibjerg-bunkeren. Vegetationsandel: 1/2.
- C. Nr. Grandelag. Består af to områder, en vestlig og en østlig del. Vegetationsandel: 3/4.

Store dele af terrænet ligger på gammel havbund og under grønsværen er der flyvesand. Brud i vegetationen giver en god naturlig dynamik i naturtypen.

Nogle af de mest karakteristiske træarter er skovfyr og andre fyrrearter.

- D. Kirkebjerg. "Flaskehalsen" mellem terrænets centrale og sydvestlige del. Vegetationsandel: 3/5.
- E. Nordøstlige del af Kallesmærsk Hede. Vegetationsandel: 4/5.

Generelle retningslinjer

Fastholdelse af vegetationsandelen: De ovenfor angivne vegetationsandele fastholdes for hvert delområde. Placeringen af vegetationsblottet terræn indenfor delområderne er ligegyldig. Ved kontrol af, hvorvidt de anførte vegetationsandele fastholdes, vil de digitale grundkort fra tidligere og nuværende driftsplaner blive benyttet. Herudover kan løbende anvendes luftfotos. Andelen af vegetationsblottet terræn kan måles direkte på disse luftfotos ved hjælp af scanning.

Plejeforanstaltninger iværksættes for at opretholde den nuværende vegetationsandel.

Kørsel: Færdsel med bæltekøretøjer kan finde sted overalt indenfor kategorien.

Andre aktiviteter kan finde sted overalt indenfor kategorien. Midlertidige anlæg og terrænpunkter kan etableres. Permanente anlæg og terrænpunkter under en vis

størrelse (se nedenfor) kan flyttes efter behov. Flytning af permanente anlæg og terrænpunkter over denne størrelse samt etablering af nye kræver planændring.

Afmærkning: Hvor grænserne for kategori-III-områderne ikke følger tydelige grænser i terrænet, fx veje, bilfaste spor og større bæltepor, vil de blive afmærket.

Rekreativ benyttelse kan ske i det omfang, Forsvarets aktiviteter gør det muligt.

Konkrete drifts- og plejetiltag i kategori III

I det følgende beskrives de enkelte delområder nærmere.

Delområde A, Selager

Børsmoseområdet, som ligger øst for gården store Brik er ikke særlig benyttet i øjeblikket, men er medtaget, fordi det er vigtigt, at der er gode muligheder for øvelsesaktiviteter omkring det kommende bytræningscenter a.h.t. udnyttelsen af dette.

Området i nordøst, omkring Tyskerstillingen, er hovedområde for maskingravning, som finder sted i forbin-

delse med øvelser, hvor man har stillingsområde ved Tyskerstillingen.

Området lige nord herfor anvendes som bagland, hvortil man kan trække sig tilbage ved undvigende kamp. Der er derfor behov for at kunne bevæge sig frit i dette område.

Delområdet omfatter herudover Revls og Hvide Bjerge, som benyttes i forbindelse med større øvelser langs terrænets hovedakse. I vest støder kategori III-området op til Grærup Langsø-fredningen ("bronzealderkystskrænten"). Brugen af kategori III-området vil dog være aftagende ud mod fredningen. For at beskytte skrænten og markere grænsen vedligeholder Forsvaret bevoksningsbræmmen øst for fredningen. I øst går grænsen ret tæt på kategori I-området ved Selager Sø. Der er dog ikke vurderet at være behov for at flytte sporet nord for søen længere mod nord.

Bidragyderne har ønsket en bevaring og sikring af klitkæder og større klitpartier i Selager-området, bl.a. ved planlægning af køresporene. Områdets beliggenhed og intensive benyttelse gør imidlertid indskrænkninger i Forsvarets bevægelsesfrihed i dette område uacceptabelt, og dette er derfor ikke imødekommet. Klitterne er især beliggende i den mest slidte del af området. En mulig følge af, at andelen af vegetationsblottet terræn indenfor delområdet som helhed ikke vil blive forøget, samtidig med at der i delområdet er medtaget partier, hvor andelen af vegetationsblottet terræn er noget under gennemsnittet, kan imidlertid være, at de mest slidte dele af området aflastes.

Vegetationsandel: 3/4.

Delområde B, Stibjerg

Området lige omkring bunkeren er meget benyttet til mindre øvelser. Endvidere anvendes selve bunkeren til mindre sprængninger. Området er gjort så lille som muligt, idet det ligger i umiddelbar tilknytning til to vigtige vådområder ved Sorte Sø og Hellesø.

Vegetationsandel: 3/4.

Terrænet benyttes intensivt, men den vegetationsløse andel er faldet i perioden

Delområde C, Nr. Grandelag

Den vestlige del af området benyttes, omend mindre intensivt, ligesom Revls og Hvide Bjerge-området i forbindelse med færdsel og øvelser, der foregår i retningen nord-syd.

Den østlige del er meget benyttet som "trafikkorridor" ved færdsel mellem Oksbøllejren og terrænets hovedakse. Som følge heraf, og fordi området ligger højere end området nord herfor og derfor er lettere passabelt end dette, ønsker Forsvaret ikke, at muligheden for kørsel begrænses. Da der desuden ikke er særlige naturmæssige værdier, er det valgt at medtage området i kategori III på trods af, at bidragyderne har nævnt, at området er stærkt belastet af kørsel, og at en ændring af aktiviteterne bør overvejes. Til gengæld vil området umiddelbart nord herfor, som indeholder væsentlige naturmæssige interesser, blive sikret som kategori I. Vegetationsandel: 4/5.

Delområde D, Kirkebjerg

Området er meget intensivt benyttet til nord-sydgående færdsel til og fra Kallesmærsk, og i forbindelse med øvelser i indlandsklitterne og omkring Ringbjerg Rende. Yderligere er terrænet meget smalt, hvilket forstærker sliddet. Vegetationsandel: 3/5.

Delområde E, Nordøstlige del af Kallesmærsk.

Den nordlige del af området benyttes til "udfletning" af trafik nordfra og ud på Kallesmærsk Hede, bl.a. i forbindelse med øvelser omkring Ringbjerg Rende. Den sydlige del er et vigtigt område for brigadeøvelser, dvs. meget store øvelser, hvor området omkring Bunker Syd især er meget benyttet. Vegetationsandel: 4/5.

Status: Samlet er status i 2007 for vegetationsandelen i de fem kategori III-delområder, at den i alle er øget i forhold til 1993. Derfor er planen gennemført og overholdt hvad dette punkt angår.

4. KONKLUSION PÅ INDSATSEN

Sammenfattende kan det konkluderes, at en meget væsentlig del af de planlagte drifts- og plejetiltag er gennemført siden planens iværksættelse.

4.1. Pleje af åbne arealer

Pleje af hede- og overdrevsarealer i form af rydning og afbrænding er gennemført løbende, og især ved en ekstraordinær indsats i perioden 2003-06 på de mest ple-

jekrævende arealer gennem et særligt EU-medfinansieret klithedeprojekt.

Bortforpagtede enge og slettearealer bliver afgræsset eller høstet efter planen, under de nye vilkår om undladelse af brug af gødning m.v.

Generelt er de planlagte plejetiltag på de åbne arealer således gennemført i stort omfang.

Vandstandshævningen i Nørrekær er gennemført

Flere af de gamle hegn er ikke fjernet

4.2. Pleje af vådområder

En væsentlig del af plejeforskrifterne for vådområderne er gennemført. Der er således foretaget vandstands-hævning af Nørrekær, Tane Sø, Langvand, Grovsø, Råsø, Molskær samt vådområdet ved slæbemålsbanen på Kallesmærsk.

Der mangler fortsat genopretning af Grærup Langsø, Fåresø og Hoppenstald, samt forskellige mindre grøftetilstopninger.

Pleje omkring Nørrekær består i kreaturafgræsning. Det samme gælder østsiden af Grærup Langsø (som også græsses af kronvildt), mens de øvrige bredder af Langsø er under tilgroning i pilekrat.

Lobeliesøerne Holm Sø, Selager Sø, Sorte Sø og Helle Sø, Mosevrå Kirkesøer samt andre hedesøer er umiddelbart ikke under tilgroning, idet de er meget næringsfattige. Her er truslen atmosfærisk nedfald af næringsstoffer, som kan ændre søernes sarte balance og bundplanternes artssammensætning.

4.3. Foryngelse og fjernelse af hegn

Kun omkring halvdelen af de planlagte foryngelser eller fjernelse af udtjente levende hegn er gennemført. Her forestår derfor fortsat en opgave.

4.4. Fjernelse af bygninger

Næsten alle de planlagte nedrivninger er gennemført.

4.5. Fritlægning af bronzealderkysten

Den planlagte fritlægning af bronzealderkysten, der har stor æstetisk betydning, er gennemført.

4.6. Gennemførelse af skovplan

Skovplandelen af driftsplanen er i store træk gennemført.

Hedearealerne på Bronzealderkysten er blevet plejet ved rydning og regelmæssig afbrænding.

5. INDSATSENS BETYDNING

5.1. Lysåbne naturtyper

5.1.1. Hedearealer

Generelt befinder hedearealer på Oksbølterrænet sig i en gunstig plejetilstand. Omfattende rydning og afbrænding holder lyngen lysåben og ung, og giver mulighed for en varieret hedeflora. Dog afbrændes der i for store flader af gangen, i stedet for mindre enheder i mosaikform, hvorved delbestande af krybdyr, insekter og hedeplanter kan overleve.

Visse hjørner af heden er i tilgroning med krat. Dette ses bl.a. i Tyskerstillingsområdet og i hjørner af Stibjerg samt Molskær. Her mangler der en plejeindsats i form af rydning.

Slid fra bæltekøretøjer kan i moderat omfang bidrage med at skabe dynamik og nye spiringsmuligheder for hedeplanterne. Men sliddet kan også blive for voldsomt på de lette sandjorde. I visse partier er heden meget nedslidt – dette ses navnlig på Kallesmærskes østlige del og i Kirkebjerg, syd for Langvandvej og i visse dele af Revls Bjerge og Hvide Bjerge. Men generelt har sliddet vist nedadgående tendens i perioden 1993-2006.

5.1.2. Øvrige åbne og terrestriske naturtyper

Overdrev, strandeng, eng og slettearealer er tilsvarende i generel god plejetilstand som følge af høslet eller slåning. Strandengene ud til Ho Bugt er dog generelt for tørre som følge af drængrøfter.

Stor tornskade går tilbage som ynglefugl i området

5.1.3. Vådområder

Vådområderne på Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn befinder sig overordnet i en moderat plejetilstand. Målsætningen for en række af søerne er ikke opnået, trods vandstandhævning og rydning af randbevoksning. For flere af vådområder hvor der er grøftetilløb ses okkerproblemer. Herudover sker der formentligt udsivning af næringsstoffer fra gødskning på vildtagre enkelte steder, bl.a. Mosevrå Kirkesøer.

Forekomsten af den sjældne søtype Lobelie-søer er potentielt truet på Oksbølterrænet. Næringsstofftilledning fra atmosfæren er et problem for søerne, som tilhører en af landets sjældne naturtyper. Kun Holm Sø udviser fortsat en god tilstand og Lobelie-søflora.

En del af moserne er under tilgroning i pilekrat og trænger til rydning.

5.2. Karakteristiske arter

5.2.1. Hedefuglene er i tilbagegang

Under den biologiske feltregistrering i juni 2006 kunne det konstateres, at flere af hedefuglearterne er i tilbagegang. Det gælder især den truede og rødlistede vade- og fugl tinksmid, som er en del af udpegningsgrundlaget for området som EF-Fuglebeskyttelsesområde. Der blev i 2006 kun fundet 2 par ynglende Tinksmide på hele Oksbølterrænet, (i henholdsvis Mosevrå kirkesøer og Langvand), mod tidligere 6-7 par i 1993.

En anden af hedens karakterfugle, den store regnspove, er ligeledes i tilbagegang. I dens kerneområde på Kallesmærsk Hede blev der i 2006 kun registreret 3 ynglepar.

Den sjældne stor tornskade blev i 2006 registreret med et enkelt ynglepar (Kallesmærsk Hede) mod tidligere 2-3 par.

Derimod er den sjældne hedeheg atter vendt tilbage til terrænet (Grærup Langsø, Kallesmærsk og Selager) med 1-2 par i 2006, efter at have været forsvundet helt i en årrække.

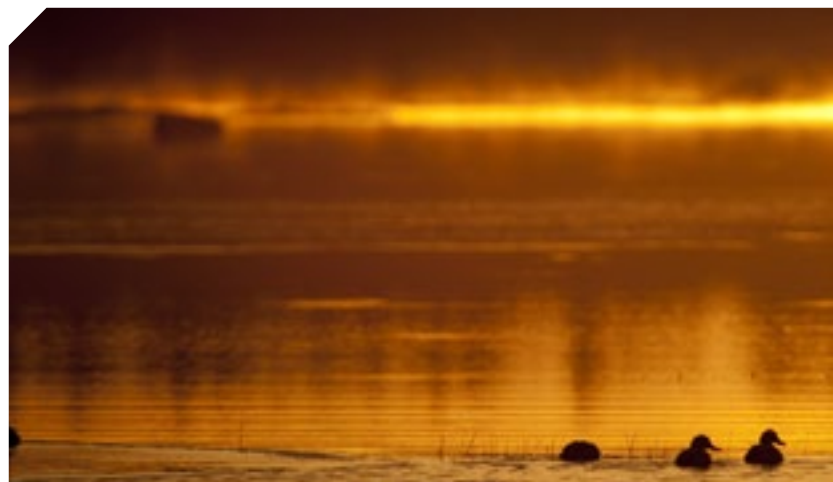
Hedelærke ser ud til fortsat at klare sig godt på terrænet, mens rødrygget tornskade er i tilbagegang. Natravn og sortstrubet bynkefugl blev ikke registreret i 2006.

Hedefuglene hjejle og urfugl er for længst forsvundet som ynglefugle på Oksbølterrænet. Der synes ikke umiddelbart at være en forklaring på hedefuglenes tilbagegang.

5.2.2. Vådområdernes fugleliv trives godt

Bortset fra tinksmid, som nævnt ovenfor, ser det generelt godt ud for vådområdernes fugleliv. Arter som gravand, gråand, vibe, rødben, gråstrubet lappedykker, hættemåge, grågåse og rørhøg har gode bestande. Ved Navelsvand og den nyetablerede sø ved slæbemålsbanen på Kallesmærsk Hede ses i 2006 en god hættemågekoloni, samt godt med gæs og svømmeænder. Den fåtallige hedemoseart krikand ser også ud til at trives nogenlunde godt i terrænets vådområder. Råse har et rigt fugleliv, som også tæller ynglende knopsvane, kørhøg og den fåtallige rørdrum.

Særligt skal fremhæves Nørrekær, som blev oversvømmet i 1996. I årene umiddelbart efter oplevedes et sandt eldorado af ynglende vandfugle, herunder fåtallige og sjældne arter som sorthalset lappedykker og plettet rørvagtel. I træktiden sås store flokke af rastende svømmeænder, gæs, svaner, hejrer, lappedykker

Terrænets vådområder giver et meget betydningsfuldt naturindhold og høj æstetik.

Bestanden af kronvildt er gået væsentligt frem i perioden

kere og vadefugle. I de senere år er søens kvalitet som fuglelokalitet dog klinget af, som led i en udvikling i retning af en mere naturlig balance.

5.2.3. Kronvildtbestand i fremgang

Områdets kronvildtbestand er i fremgang. Fra 800-1000 dyr i 1993 skønnes bestanden i 2006 at ligge på 1200-1400 dyr. Dette viser at fødegrundlaget er tilstrækkeligt.

5.3. Vildtpleje

Den meget varierede vekselvirkning mellem åbne arealer, krat, skov og vådområder giver gode føde- og dækningsmuligheder for både fugle og hjortevildt, og de jagtbare vildtarter trives generelt godt på terrænet.

Hjortevildtbestanden holdes stabil gennem selektiv afskydning, der foretages i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsens Oxbøl distrikt. Der vurderes at være omkring 700-800 individer på Forsvarets arealer. Da bestanden er konstant og består af sunde individer, vurderes at bestanden er i balance med terrænets bæreevne. Råvildtbestanden er ligeledes stabil.

Bestanden af jagtbart fuglevildt er stabil. Dog har bestanden af andefugle dykket lidt efter en opgang i forbindelse med vandstandshævningen i Tanesø/Nørrekær, men vurderes nu at have stabiliseret sig. Rævebestanden er sammen med bestanden af Grævling forholdsmæssig høj for Vestjylland.

Der er i planperioden etableret i alt 35 vildtagre med et samlet areal på ca. 60 ha. Vildtagrene har været anlagt på tidligere landbrugsarealer og varierer i størrelse fra 0,3 til 10 ha. De har været drevet ekstensivt, idet der dog anvendes begrænset gødsning. Selve driften består i en omlægning hvert 3-5 år, hvor der sås en kornafgrøde med udlæg det 1. år. De efterfølgende år holdes arealerne i græs. Udover vildtagrene på de tidligere landbrugsarealer holdes et antal områder med græsslåning. På disse arealer opsættes også sliksten.

Endvidere har et mindre antal grøftekanter og brandbælter været drevet med afslåning og lejlighedsvis udsåning af græsser m.v. Den samlede mængde af disse arealer er lille i forhold til mængden af vildtagre, og der er ikke foretaget nogen samlet registrering.

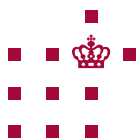
Endvidere drives et mindre antal grøftekanter og brandbælter med afslåning og lejlighedsvis udsåning af græsser m.v. Den samlede mængde af disse arealer er lille i forhold til mængden af vildtagre, og der er ikke foretaget nogen samlet registrering.

5.4. Vandhuller

Udover de nævnte tiltag er der over de sidste 3-4 år etableret mindre vandhuller i terrænet til gavn for alle vildtarter. Disse vandhuller er etableret dels gennem en tilpasning af eksisterende branddamme til vandhuller med lavere anlæg og en udformning, som tilgodeser fx padder, dels gennem direkte anlæg af nye vandhuller.

Tinksmed fremgår af udpegningsgrundlaget for Natura 2000-området i Oksbøl.

FORSVARETS BYGNINGS- OG ETABLISSEMENTSTJENESTE

Forsvar for naturen

Forsvarets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark.

Sammenlagt forvalter Forsvaret 33.000 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse. Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturarealer.

I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvaret udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvaret en passende afvejning mellem militære uddannelsesmæssige behov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarets naturforvaltning kan findes på www.Forsvaret.dk.

